

ПІДПРИЄМНИЦТВО

УДК 336.64

DOI 10.26661/2522-1566/2018-4/06-11

КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

**МЕТЕЛЕНКО НАТАЛЯ
ГЕОРГІЇВНА**, доктор
економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів,
банківської справи та
страхування, інженерний
інститут Запорізького
національного університету

Дослідження спрямоване на обґрунтування нових підходів до формування системи економічної безпеки та її складових, зокрема фінансової складової, з метою забезпечення цілісності системи з точки зору можливості ефективного функціонування в нових економічних умовах, які характеризуються змінами форм взаємодії підприємств промисловості з банківською системою, податковою системою; змінами в державній політиці, які ускладнюють механізм взаємодії з підприємницькими структурами.

Окреслено комплекс наукових завдань, які спрямовані на досягнення мети забезпечення економічної безпеки промислового підприємства. Узагальнено думки науковців стосовно загроз процесу організації економічної безпеки. Доведено, що центральне місце у системі економічної безпеки займає фінансова безпека підприємства, що пояснюється таким: рівень фінансової безпеки будь – якого підприємства визначає його можливості забезпечувати інші складові його економічної безпеки, а зміни в будь – якій сфері підприємства в кінцевому результаті відображаються у його фінансовій безпеці. Систематизовано та згруповано внутрішні загрози фінансовій безпеці за видами підприємницької діяльності. Ґрунтуючись на деталізації внутрішніх загроз і ризиків господарської діяльності промислового підприємства, запропоновано варіант структуризації об'єктів та процесів як складових елементів системи фінансової безпеки, які перебувають у взаємозв'язку та взаємообумовленості. Доведено, що об'єктами фінансової безпеки (складовими) виступають функціональні види діяльності підприємства, які зв'язані між собою через оборот фінансових ресурсів у напрямку досягнення цілей підприємства. Досліджено переваги та недоліки методичних підходів до оцінювання ефективності системи фінансової безпеки промислового підприємства, що надало змогу запропонувати у якості методичного підходу до оцінювання ефективності системи фінансової безпеки комплексне сумісне використання таких підходів: критеріального, процесно – орієнтованого та функціонального.

Наукова значущість роботи полягає в тому, що на основі інтегрованого методичного підходу розроблено концептуальну модель аналітичного оцінювання рівня фінансової безпеки в системі економічної безпеки промислового підприємства.

Ключові слова: економічна безпека, фінансова безпека, загрози, ризики, види підприємницької діяльності, системний підхід, критеріальний підхід, процесно – орієнтований підхід, функціональний підхід, індикатори.

КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ МОДЕЛЬ ОЦЕНКИ
ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В СИСТЕМЕ
ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
ПРОМЫШЛЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

Исследование направлено на обоснование новых подходов к формированию системы экономической безопасности и ее составляющих, в частности финансовой,

**МЕТЕЛЕНКО НАТАЛЯ
ГЕОРГИЕВНА**, доктор
экономических наук, профессор,
заведующая кафедрой финансов,
банковского дела и страхования,
инженерный институт
Запорожского национального
университета

с целью обеспечения целостности системы с точки зрения возможности эффективного функционирования в новых экономических условиях, которые характеризуются изменениями форм взаимодействия промышленных предприятий с банковской системой, налоговой системой; изменениями в государственной политике, которые затрудняют механизм взаимодействия с предпринимательскими структурами. Определены комплекс научных задач, направленных на достижение цели обеспечения экономической безопасности промышленного предприятия. Обобщены мысли ученых относительно угроз процесса организации экономической безопасности. Доказано, что центральное место в системе экономической безопасности занимает финансовая безопасность предприятия, что объясняется следующим: уровень финансовой безопасности какого - либо предприятия определяет его возможности обеспечивать другие составляющие экономической безопасности, а изменения в какой - либо сфере предприятия в конечном итоге отражаются на его финансовой безопасности. Систематизированы и сгруппированы внутренние угрозы финансовой безопасности по видам предпринимательской деятельности. Основываясь на детализации внутренних угроз и рисков хозяйственной деятельности промышленного предприятия, предложен вариант структуризации объектов и процессов как составляющих элементов системы финансовой безопасности, которые находятся во взаимосвязи и взаимообусловленности. Доказано, что объектами финансовой безопасности (составляющими) выступают функциональные виды деятельности предприятия, которые связаны между собой через оборот финансовых ресурсов в направлении достижения целей предприятия. Исследованы преимущества и недостатки методических подходов к оценке эффективности системы финансовой безопасности промышленного предприятия, что предоставило возможность предложить в качестве методического подхода к оценке эффективности системы финансовой безопасности комплексное совместное использование таких подходов: критериального, процессно - ориентированного и функционального.

Научная значимость работы заключается в том, что на основе интегрированного методического подхода разработана концептуальная модель аналитического оценивания уровня финансовой безопасности в системе экономической безопасности промышленного предприятия.

Ключевые слова: экономическая безопасность, финансовая безопасность, угрозы, риски, виды предпринимательской деятельности, системный подход, критериальный подход, процессно – ориентированный подход, функциональный подход, индикаторы.

CONCEPTUAL MODEL FOR ASSESSING FINANCIAL SAFETY IN THE SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY OF INDUSTRIAL ENTERPRISE

The research is aimed at substantiating new approaches to the formation of the system of economic security and its components, in particular the financial component, in order to ensure the integrity of the system from the point of view of the possibility of effective functioning in new economic conditions, characterized by changes in the forms of interaction of industry with the banking system, the tax system; changes in the state policy, which complicate the mechanism of interaction with business structures. A set of scientific tasks aimed at achieving the goal of ensuring the economic security of an industrial enterprise is outlined.

NATALIA METELENKO,
*Doctor of Economics,
Professor, Professor, Head of
the Department of Finance,
Banking and Insurance,
Engineering Institute of
Zaporizhzhia National
University*

The scientists' opinions on threats to the organization of economic security are generalized. It is proved that the financial security of an enterprise is central to the system of economic security, which is explained by the following: the level of financial security of any enterprise determines its ability to provide other components of its economic security, and changes in any field of the enterprise are ultimately reflected in its financial security. Internal threats to financial security by types of entrepreneurial activity are systematized and grouped. Based on the details of internal threats and risks of the economic activity of an industrial enterprise, an option is proposed for structuring objects and processes as components of the financial security system that are interconnected and interdependent. It is proved that the objects of financial security (constituents) are the functional activities of the enterprise, which are interconnected through the circulation of financial resources in the direction of achieving the goals of the enterprise. The advantages and disadvantages of methodical approaches to assessing the effectiveness of the financial security system of the industrial enterprise have been investigated, which made it possible to propose, as a methodological approach to the assessment of the effectiveness of the financial security system, the integrated use of such approaches: criterial, process - oriented and functional.

The scientific significance of the work is that on the basis of the integrated methodical approach a conceptual model of analytical estimation of the level of financial security in the system of economic security of the industrial enterprise is developed.

Keywords: *economic security, financial security, threats, risks, types of entrepreneurial activity, system approach, criterial approach, process - oriented approach, functional approach*

Постановка проблеми. Сучасні реалії вітчизняної економіки такі, що, зокрема, реальний сектор економіки потерпає від різних викликів і питання фінансової безпеки набуває все більшої актуальності, оскільки цей чинник є об'єктивною умовою забезпечення сталого соціально – економічного розвитку. Під фінансовою безпекою суб'єкту господарювання більшість науковців розуміють такий фінансовий стан підприємства та стан його господарювання, який характеризується збалансованістю і якістю фінансових ресурсів; дієвістю системи фінансових інструментів; стійкістю до внутрішніх та зовнішніх збурювачів, загроз, чинників впливу; здатністю підприємства як системи забезпечувати захист своїх фінансових інтересів; спроможність формувати нарощувати власний фінансовий потенціал для економічного та соціального розвитку у довгостроковій перспективі. Забезпечення фінансової безпеки на всіх рівнях управління є важливим науковим завданням. Неможливо вирішити економічні проблеми, що стоять перед країною, регіоном та підприємствами

не забезпечивши їм фінансову безпеку. Це завдання є особливо пріоритетним в умовах нестабільності та фінансової кризи.

Аналіз досліджень і публікацій. Сучасна наука і практика потребують подальших наукових розробок теоретико – методичного та прикладного характеру стосовно обґрунтування механізму моніторингу фінансової підсистеми системи економічної безпеки промислового підприємства. Зростаюча значущість вирішення сформульованого наукового завдання для промислових підприємств зумовлена необхідністю забезпечення ефективності системи економічної безпеки національної економіки України.

Серед вітчизняних науковців вагомий внесок у розвиток теорії і практики фінансово – економічної безпеки зроблено такими вченими, як Б.М. Андрушків, О.І. Барановський, З.С. Варналій, О.Д. Василик, Я.А. Жаліло, М.П. Войнаренко, В.М. Нижник, Т.О. Власюк, Т.Г. Васильців, Г.П. Ситник, В.І. Мунтіян, Б.В. Губський, В.О. Ареф'єв, В.М. Михайленко, О.В. Ареф'єва, І.О. Бланк та ін. Зусиллями цих вчених

розроблено та запропоновано економічні, організаційно – правові та інституційні основи побудови системи економічної безпеки підприємства, досліджено та обґрунтовано зв'язок політики економічної безпеки держави та підприємств, стану банківської системи та підприємств реального сектору економіки. Вітчизняні науковці достатньо глибоко дослідили загрози економічній безпеці, методи визначення рівня економічної безпеки, розробили підходи до державного регулювання економічної безпеки підприємств тощо. Проте сьогодні система економічної безпеки промислових підприємств потребує нових підходів до формування її складових, зокрема фінансової складової, що забезпечує цілісність системи з точки зору можливості ефективного функціонування в нових економічних умовах, які характеризуються змінами форм взаємодії підприємств промисловості з банківською системою, податковою системою; змінами в державній політиці, які ускладнюють механізм взаємодії з підприємницькими структурами тощо.

Формулювання цілей. Метою статті є обґрунтування об'єктів фінансової безпеки промислового підприємства, окреслення внутрішніх загроз та розробка, на основі інтегрованого методичного підходу, концептуальної моделі аналітичного оцінювання рівня фінансової безпеки в системі економічної безпеки промислового підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Умови ринкової економіки, в яких здійснюють свою діяльність суб'єкти господарювання різних організаційно-правових форм, в значній мірі невизначені і непередбачувані, й вимагають від підприємства, як відкритої системи, що функціонує у нестабільному і складному зовнішньому середовищі, швидкої адаптації до умов їх існування та пошуку шляхів досягнення поставленої мети. Основні проблеми, які постають при формуванні теоретичних засад економічної безпеки підприємства, логічно формувати за такими ознаками: гострі (невідкладні проблемні

питання, які потребують термінового вирішення та перегляду); суттєві (актуальні проблемні питання, які виникають при розгляді основних аспектів економічної безпеки, але не суттєво впливають на формування системи безпеки); перспективні (складні проблемні питання, які обов'язково мають враховуватись в майбутньому та потребують інноваційних управлінських рішень).

Аналіз праці О.В. Ареф'євої, В.М. Михайленко [1, с. 38-39] та інших вітчизняних вчених-економістів дозволяє виділити три аспекти розгляду сутності економічної безпеки, а саме:

– це стан підприємства, який забезпечує йому здатність протидіяти несприятливим зовнішнім впливам, стан захищеності підприємств від збитків, які умовно можна розділити на кілька видів: випадкові та навмисні; спрямовані проти власності; такі, що перешкоджають економічній діяльності; управлінські; інформаційні; структурно-функціональні; кредитно-фінансові; техніко-технологічні; товарно-розподільчі; екологічні; такі, що спричиняються персоналом фірми; адміністративні та кримінальні; іміджеві;

– це комплекс профілактичних заходів, спрямованих на запобігання небезпек, включаючи системний аналіз сильних та слабких сторін підприємства, управління ризиками (виявлення, оцінювання та нейтралізація), впровадження системи попереджувальних заходів по визначених зонах небезпек;

– це система управління сферами діяльності, спрямована на виведення підприємства з зони дії небезпеки, у тому числі проведення реструктуризації суб'єкта господарювання в цілому або окремих напрямів діяльності.

Економічна безпека підприємства сьогодні є однією з найважливіших умов для забезпечення нормального функціонування і розвитку всієї сфери підприємництва, особливо стратегічно важливих для держави підприємств промисловості. Досягнення економічної безпеки промислових підприємств в умовах ринкових

трансформацій дасть змогу закріпити незалежність держави, зберегти та розширити ринки збуту, оптимізувати експортно-імпорتنний потенціал країни, що у сукупності сприятиме зміцненню економічної стабільності, зростанню прибутковості господарської діяльності промислових підприємств і формуванню оновлених підходів до мінімізації фінансових ризиків та нейтралізації загроз бізнесу.

За переконливими твердженнями науковців [2 – 8], об'єктами безпеки підприємства виступає все те, на що спрямовані зусилля щодо забезпечення безпеки, або ж те, що потребує захисту. Тобто головною метою реалізації заходів із забезпечення економічної безпеки промислового підприємства є гарантування його стабільного та максимально ефективного функціонування, а завданнями такої роботи є досягнення стратегічної мети функціонування підприємства; забезпечення ефективного використання сукупного потенціалу підприємства; запобігання руйнівному впливу зовнішнього середовища; зміцнення фінансової, ринкової стійкості; забезпечення поточної та перспективної платоспроможності; охорона комерційної таємниці та інформації; досягнення безпеки персоналу підприємства, майна і капіталу; захист матеріальних і фінансових цінностей, навколишнього середовища. Зрозуміло, що для досягнення мети забезпечення економічної безпеки промислового підприємства, необхідно вирішувати комплекс завдань, який включає: виявлення реальних та прогнозування потенційних небезпек і загроз; знаходження способів запобігання їм, послаблення або ліквідація наслідків їх дії; пошук сил та засобів для організації безпеки підприємства; організація взаємодії з правоохоронними і контролюючими органами з метою запобігання та припинення правопорушень, спрямованих проти інтересів підприємства; створення власної служби безпеки підприємства, що відповідає за виявлення небезпек та загроз.

Серед загроз процесу організації економічної безпеки С.Ілляшенко [9, с. 20-21] виділяє такі: економічні, технічні, інформаційні, майнові, правові, екологічні. Існує поширена думка щодо класифікаційних ознак загроз, а саме за місцем виникнення, джерелом загрози, ступенем небезпеки, можливістю здійснення, напрямком дії, масштабом здійснення, характером здійснення, сферою та тривалістю дії.

Загрози відображають зовнішні та внутрішні умови, в яких веде свою діяльність промислове підприємство, а також взаємозв'язки підприємства з навколишнім середовищем. Загроза фінансовій безпеці підприємства кількісно може визначатись як величина збитку або як інший інтегральний показник, що характеризує зниження фінансового потенціалу підприємства. Небезпеки та загрози, які впливають на фінансову безпеку більшість науковців поділяють на зовнішні (що не залежать від діяльності підприємства) та внутрішні (що безпосередньо залежать від діяльності підприємства), а також на ті, що вже існують і можливі.

І.П. Мойсеєнко та О.М. Марченко [10] вважають, що фінансова складова є визначальною у системі економічної безпеки підприємства, а між економічною та фінансовою діяльністю суб'єкта господарювання є тісна взаємозалежність. Автори наводять приклади стосовно того, що деякі категорії, з одного боку, є економічними за своєю суттю, а з іншого боку – фінансовими. З ними погоджується Т.Г. Васильців [11], зазначаючи, що наявність фінансів є невід'ємною частиною функціонування підприємства, оскільки забезпечує процес виробничої, господарської діяльності, виступають одночасно причиною та наслідком його функціонування. Центральне місце фінансової безпеки у системі економічної безпеки підприємства пояснюють тим, що рівень фінансової безпеки будь – якого підприємства визначає його можливість забезпечувати інші складові його економічної безпеки. І навпаки, зміни в будь – якій сфері підприємства в кінцевому

результаті відображаються у його фінансові безпеці [10].

Узагальнюючи думки провідних науковців, що досліджують проблеми економічної безпеки, ми можемо констатувати, що у якості об'єктів фінансової безпеки промислового підприємства, на нашу думку, доцільно розглядати види підприємницької діяльності:

- виробнича діяльність (техніко – технологічна та конструкторсько – технологічна безпека);

- комерційна діяльність (ринкова та матеріально – забезпечувальна безпека);

- фінансова діяльність (ресурсна безпека за таким видами ресурсів: фінансові ресурси, матеріальні ресурси у вигляді майнових цінностей, нематеріальні ресурси у вигляді нематеріальних активів, трудові ресурси, інформаційні ресурси);

- перспективна діяльність (інноваційно – інвестиційна безпека);

- управлінська діяльність (безпека стійкого економічного зростання та розвитку підприємства).

До сукупності внутрішніх загроз відносять глобальне наростання нестійкості світової фінансової системи; стрімкий розвиток процесів глобалізації та транснаціоналізації фінансово-економічної діяльності; інтернаціоналізація світового ринку капіталів, кредитів, страхових та перестрахових послуг; надмірна залежність національних кредитних, страхових галузей від іноземного капіталу; високий ступінь концентрацій фінансових ресурсів на міжнародних фінансах.

В.В. Храпкіна до сукупності внутрішніх загроз зараховує [12, с. 360] обумовлені чи випадкові помилки менеджменту підприємства у сфері управління його фінансами, пов'язані з вибором стратегії, управлінням та оптимізацією активів та пасивів, тобто переважно суб'єктивну складову загроз.

До зовнішніх загроз відносять [13, с. 28]: взаємопроникнення внутрішньої і зовнішньої політик держав і корпорацій; високий ступінь мобілізації елементів фінансових ринків на базі новітніх інформаційних

технологій; автономність субдержавних об'єктів; урізноманітнення і динамізм фінансових інструментів; поширення норм незаконної конкуренції, корупції; дефіцит технологічних досягнень на фінансовому ринку. Інакше перелік зовнішніх загроз включає [12, с. 360]: викуп емітованих підприємством паперів конкуруючими фірмами; існування у підприємства значних фінансових зобов'язань; нерозвинутість ринків капіталу та їх інфраструктури; кризу грошової та фінансово-кредитної систем; нестабільність економіки; недосконалість механізмів формування економічної політики держави.

Систематизація загроз фінансовій безпеці за запропонованими видами підприємницької діяльності надає змогу запропонувати таке їх групування.

До внутрішніх загроз фінансовій безпеці підприємства необхідно віднести в сфері управлінської та фінансової діяльності: неефективна фінансова стратегія, неефективна структура активів, надмірна частка позикового капіталу, висока частка короткострокових джерел залучення позикового капіталу, перевищення допустимих меж фінансових ризиків; низька якість кадрів, дефіцит і висока плинність кадрів, втрата провідних працівників; незадовільний стан організаційної структури управління, стилю та засобів управління, несвоєчасність прийняти управлінських рішень; недостатність власного капіталу, недостатня мобільність капіталу, неможливість доступу до кредитних ресурсів, збитковість діяльності; високий рівень кредитних ставок; жорсткі умови надання кредитів; неналежний розвиток окремих банківських послуг.

До внутрішніх загроз в сфері перспективної діяльності доцільно віднести: довготривалість освоєння інвестиційних ресурсів, суттєве перевитрачання інвестиційних ресурсів, недосягнення запланованих обсягів прибутку за здійсненими інвестиційними проектами, неефективно сформований фондовий портфель.

До внутрішніх загроз у виробничій сфері доцільно віднести: незадовільний стан і якість використання основних фондів, матеріально-сировинних і паливно-енергетичних ресурсів, велика матеріаломісткість виробництва, високий рівень матеріальних втрат, застаріла технологія виробництва.

До внутрішніх загроз у комерційній діяльності – неефективна закупівельна діяльність, неефективний маркетинг, високий розмір страхових і сезонних запасів, неефективна логістика закупівель та збуту, недостатньо диверсифікований асортимент продукції, неможливість територіальної диверсифікації діяльності, втрату ринків збуту продукції; жорстку цінову та нецінову конкуренцію; необґрунтованість товарної, цінової, збутової, комунікаційної політик.

Таким чином, фінансова безпека не оцінюється лише кількісним вимірюванням показників, що характеризують фінансовий стан, економічний рівень розвитку підприємства тощо. Індикаторами оцінювання та вимірювання фінансової безпеки є як кількісні, так і якісні показники, що характеризують ефективність фінансової, інноваційно – інвестиційної (перспективної), виробничої, управлінської та комерційної діяльності. Вчасна ідентифікація небезпек і загроз фінансовій безпеці підприємства дає змогу адаптуватися до постійної зміни умов середовища та успішно функціонувати в умовах конкуренції. Наявність значної кількості загроз вимагає розробки заходів щодо забезпечення фінансової безпеки підприємства, які полягають у виявленні та аналізі зовнішніх і внутрішніх загроз, а також оцінці наслідків їхнього впливу на фінансово-господарську діяльність підприємства та розробці системи превентивних управлінських рішень щодо усунення та мінімізації фінансових та ринкових ризиків. Одними з найважливіших елементів механізму забезпечення фінансової безпеки є моніторинг і прогнозування факторів, що визначають загрози фінансової безпеки. Моніторинг як оперативна інформаційно – аналітична система спостережень має велике значення в

сучасних умовах кризової економіки України.

Як вже було зазначено, функціональною складовою економічної безпеки є фінансова складова, яка на думку більшості науковців вважається провідною і вирішальною як в системі економічної безпеки держави, так і в системі економічної безпеки окремого суб'єкта господарювання. Ґрунтуючись на системному підході, фінансову складову економічної безпеки підприємства розглянемо як систему, яка складається з упорядкованих певним чином складових.

Використання системного підходу у даному випадку обумовлено тим, що він цілком адекватно виконує функції інтегративного характеру, особливо там, де не працюють такі звичайні засоби наукового пошуку, як спостереження або експеримент і дає змогу знайти зв'язок об'єктів і процесів, на перший погляд, не пов'язаних один з одним. Також, системний підхід передбачає дослідження якомога більшої кількості зв'язків між елементами системи та об'єктами зовнішнього середовища для виявлення та аналізу найістотніших з них. Однією з основних проблем застосування системного підходу до дослідження фінансової складової економічної безпеки підприємства є правильна ідентифікація системи, виявлення усіх істотних її елементів та встановлення всієї сукупності зв'язків між ними. В основі розробки такої системи фінансової безпеки підприємства, як основного складника економічної безпеки, повинна бути концепція, яка враховує такі аспекти:

- промислове підприємство є системою, яка включає різні, пов'язані між собою складові, які з метою забезпечення належного ступеня захисту від можливих негативних впливів та загроз необхідно розглядати комплексно;

- зміст та структура системи фінансової безпеки залежать від специфіки та характеру діяльності, потенціалу підприємства, ринків, на яких працює підприємство, існуючого менеджменту, менталітету власників;

- система фінансової безпеки підприємства повинна бути з одного боку

невід’ємною складовою системи економічної безпеки, а з іншого боку – незалежною від суміжних систем управління даного підприємства (мати відносну автономію в прийнятті управлінських рішень).

Грунтуючись на деталізації внутрішніх загроз і ризиків господарської діяльності

промислового підприємства, нами запропоновано один із варіантів структуризації об’єктів та процесів як складових елементів системи фінансової безпеки, які перебувають у взаємозв’язку та взаємообумовленості (рис. 1).

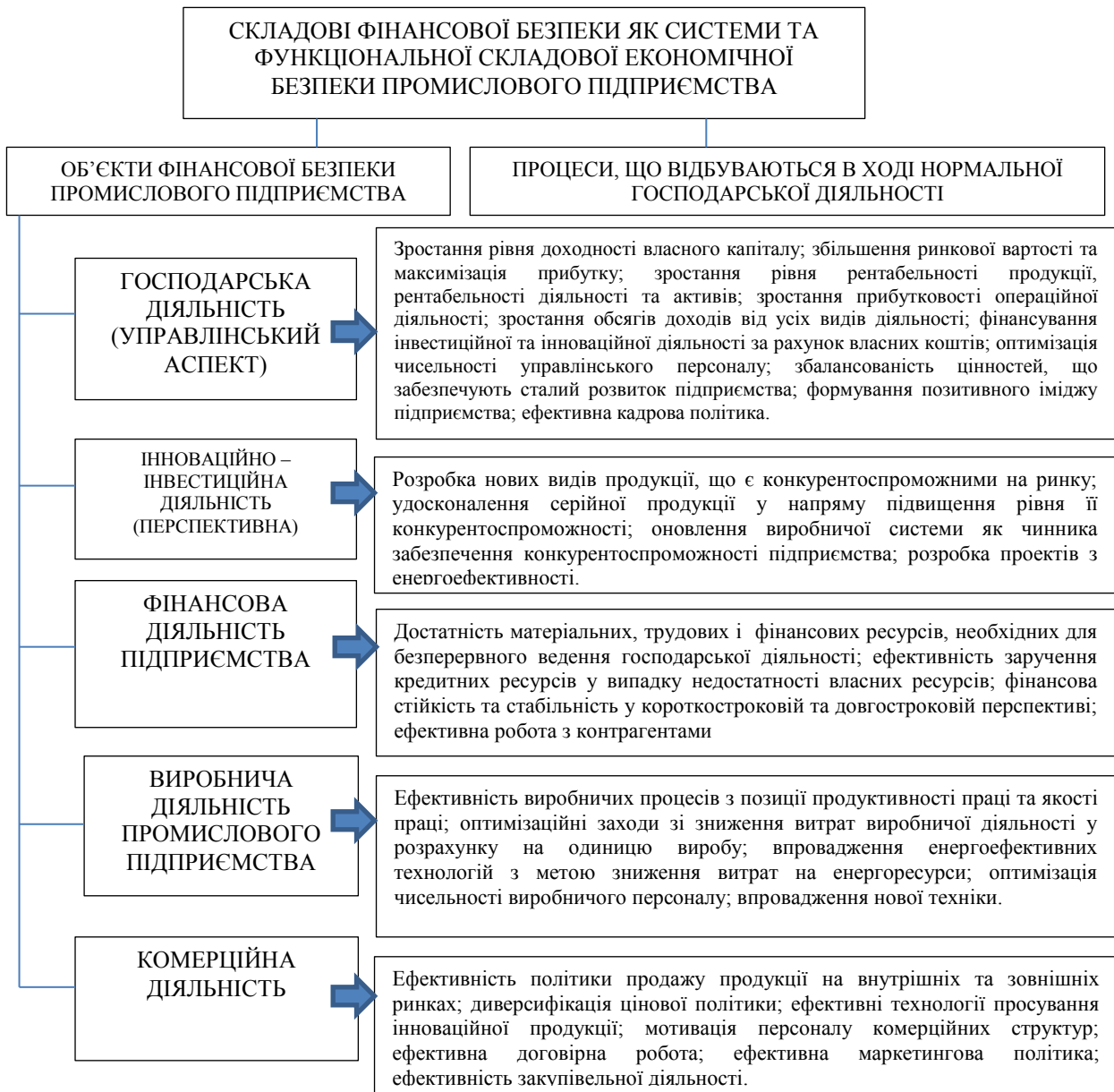

Рис. 1. Об’єкти та процеси як складові елементи системи фінансової безпеки промислового підприємства (фінансові складові)

Об’єктами фінансової безпеки (складовими) виступають функціональні види діяльності підприємства, які зв’язані

між собою через оборот фінансових ресурсів у напрямку досягнення цілей підприємства.

Управління фінансовою безпекою промислового підприємства доцільно

розглядати в розрізі об'єктів фінансової безпеки з таких точок зору:

– адміністрування процесів (цілеспрямований вплив посадових осіб і фахівців, наділених відповідними повноваженнями, на загальну економічну систему підприємства, його внутрішнє та безпосереднє зовнішнє середовище з метою досягнення стратегічної цілі бізнесу та захисту пріоритетних інтересів власників);

– функціонування об'єктів (безперервний процес виконання певних функцій, що охоплюють організацію, планування, аналіз, мотивацію і контроль у напрямку досягнення фінансової стійкості та ринкової стабільності підприємства, захисту його пріоритетних інтересів);

– управління системою (система принципів і методів розробки та реалізації управлінських рішень, спрямованих на забезпечення економічної безпеки підприємства в цілому).

Ефективність системи фінансової безпеки забезпечується реалізацією таких принципів: системність; інтегрованість із загальною системою економічної безпеки; орієнтація на стратегічні цілі фінансової розвитку промислового підприємства; комплексний характер формування управлінських рішень; динамізм управління складовими фінансової безпеки; адекватність реагування на загрози господарській діяльності.

Об'єкти фінансової безпеки, які представлені у вигляді функціональних видів діяльності, знаходяться у тісному взаємозв'язку саме відповідно до принципу інтегрованості із загальною системою економічної безпеки.

Зупинимось більш детально на обґрунтуванні взаємозв'язку процесів, що відбуваються в кожному з об'єктів фінансової безпеки, та їх впливу на інші об'єкти та процеси системи фінансової безпеки. Так, зростання рівня доходності власного капіталу є результатом ефективної інноваційно – інвестиційної діяльності тому, що промислові підприємства працюють в умовах ринкової конкуренції та об'єктивно вимушені удосконалювати якісні характеристики продукції для підтримання

рівня конкурентоспроможності та виходити на ринок з інноваційними видами продукції для посилення своїх ринкових позицій. Ефективна інноваційно – інвестиційна діяльність з одного боку дозволяє досягти більш високого рівня конкурентоспроможності, а з іншого боку – свідчить про ефективну фінансово – господарську діяльність. Ефективне управління власними та позиковими коштами, прийняття виважених фінансових рішень, здатність передбачити та мінімізувати фінансові ризики – все це завдання фінансового менеджменту, ефективність якого також забезпечує зростання рівня доходності власного капіталу. Ефективне управління фінансово – господарською діяльністю це інтегрований результат ефективної операційної, фінансової та інвестиційної діяльності. Виробнича діяльність охоплює більш вузький перелік функцій, однак від ефективності виробничої діяльності залежить ефективність операційної діяльності (для виробничого підприємства), яка є основним видом діяльності та від неї підприємство отримує до 95% доходів. На рівні виробничої діяльності вирішуються, наприклад, питання завантаження виробничих потужностей, що є суміжними з комерційною діяльністю (портфель замовлень, закупівельна діяльність), фінансово – кредитною діяльністю (достатність фінансових ресурсів, своєчасність розрахунків з контрагентами за всі види ресурсів), фінансово – господарською діяльністю в штатному режимі (своєчасність розрахунків з персоналом, мотивація персоналу, збереження майна, збалансованість ресурсів у часі). Ефективність комерційної діяльності віддзеркалюється на доходах підприємства, на його платоспроможності та фінансовій стійкості, тобто комерційна діяльність як об'єкт фінансової безпеки знаходиться у взаємозв'язку із інноваційно – інвестиційною діяльністю (інноваційна продукція – об'єкти продажу та джерела доходу), із фінансово – кредитною діяльністю (своєчасність отримання доходів

згідно договорів купівлі-продажу надає змогу планувати рух грошових коштів та підтримувати короткострокову платоспроможність; договірні терміни повернення грошових коштів за відвантаженою продукцією – умова своєчасного залучення грошових коштів у господарський оборот підприємства та мінімізації залучення кредитних ресурсів, що є платними та знижують рентабельність власного капіталу.

Аналіз існуючих методичних підходів [2 – 11] щодо оцінювання ефективності системи фінансової безпеки промислового підприємства дозволив умовно об'єднати їх у такі основні групи: критеріальний підхід; підхід оцінки стану фінансової складової діяльності підприємства; підхід, заснований на прогнозуванні банкрутства; програмно-цільовий підхід; функціональний підхід; системний підхід; підхід на основі використання економіко-математичних методів та моделей; підхід на основі використання методу експертних оцінок; інші. Значна кількість вищенаведених методичних підходів не означає їх оригінальності і значних відмінностей, однак для проведення аналізу кожне підприємство, може виходячи зі своєї специфіки використовувати їх в цілому, або окремі показники, які є актуальними в період оцінки.

Так, *критеріальний або індикаторний підхід* оцінювання ефективності системи фінансової безпеки науковці зводять до підбору загального переліку критеріїв визначення ефективності функціонування об'єкту, його складових. Одночасно пропонуються специфічні критерії, які більш детально враховують особливості функціонування об'єкту фінансової безпеки, відповідають особливостям виду діяльності (внутрішні умови) чи враховують зовнішні умови функціонування. Спрямування дії цього підходу – специфікація і концентрація на аналітико – оцінному призначенні з подальшою метою формування системи моніторингу. Перевагами критеріального підходу є, зокрема, можливість кількісного вимірювання ефективності дій, але у

мінливому середовищі функціонування системи фінансової безпеки критерії вимірювання потребують постійного моніторингу з метою адекватності застосування в змінених умовах. Несвоєчасне реагування на зміну актуальності критеріїв негативно впливатиме на адекватність результатів оцінювання ефективності системи фінансової безпеки.

Програмно – цільовий підхід використовують зазвичай в частині виконання окремих програм та функцій системи фінансової безпеки промислового підприємства. Досягнення системою фінансової безпеки певних результатів здійснюється за допомогою реалізації цільових програм. Цільова програма – документ директивного характеру, де міститься комплекс економічних, виробничих, організаційних завдань, які пов'язані між собою термінами виконання, ресурсами та відповідальними виконавцями. Тобто цільова програма розкриває етапи, порядок, механізм управління процесом послідовного досягнення цілі. Актуальними такі програми є у функціональній сфері інноваційно – інвестиційної діяльності, де потрібно прискорення впровадження нових технологій, створення нових видів продукції, що потребує цільового розподілу ресурсів (людських, матеріальних, фінансових) та створення робочих груп для здійснення, наприклад, «мозкового штурму».

Цільова програма це плановий документ, в якому знаходять своє відображення сукупність дослідницьких, технічних, організаційно – економічних і виробничих робіт, що відбуваються в кожному структурному підрозділі, та спрямовані на досягнення головної мети. Тому цей підхід буде більш ефективно використаний у випадку ефективної структури управління, яка має відповідальних керівників, здатних не тільки організувати командну роботу, а і нести персональну відповідальність за результати.

Системний та процесний підходи є найбільш часто використовуваними як методичні підходи управління будь – якою системою.

Системний підхід концентрується перш за все на цілісному сприйнятті фінансової безпеки як системи, врахуванні більшості можливих взаємовпливів всіх її складових.

Процесний підхід є більш динамічним, полягає у визначенні особливостей перебігу процесів в системі фінансової безпеки та впливу на ці процеси. Процесний або процесно – орієнтований підхід веде до спрощення багаторівневих ієрархічних організаційних структур. За рахунок скорочення ієрархічних рівнів організаційної структури процесний підхід дозволяє спростити обмін інформацією між різними підрозділами.

Перехід до процесного підходу дозволяє усунути відособленість підрозділів і посадових осіб, розглядати будь – який функціональний вид діяльності не в статично, а в динаміці, коли діяльність у системі має постійно поліпшуватися на основі відповідних вимірювань і аналізу, акцентувати увагу менеджменту на взаємодії підрозділів і посадових осіб, що дає можливість усувати “нічийні поля”, тобто ділянки діяльності, що випадають з-під впливу системи управління [14]. До основних переваг процесного підходу слід віднести такі: мінімізація функцій, що контролюються; оптимізація централізованого та децентралізованого підходів; відповідальність за процес в цілому; більш висока контрольованість ресурсів; оптимізація часу на виконання тих чи інших функцій; врахування поточних змін в діяльності; скорочення обсягу витрат за рахунок виключення дублювання функцій. Процесний підхід передбачає чітку формалізацію функцій, що складають певні процеси.

Як системний, так і процесний підходи не завжди в змозі забезпечити врахування можливих наслідків процесів, що відбуваються у функціональних сферах діяльності промислового підприємства, що змушує використання цих підходів до критеріального та програмно – цільового.

Функціональний підхід довгий час вважався єдиним для ефективної організації операційної та управлінської діяльності для

саме виробничих підприємств. Особливість функціонального підходу полягає в його комплексності. Насправді, розглядаючи систему з боку функцій і відволікаючись від її внутрішнього змісту, який, як правило, винятково різноманітний щодо складу і природи процесів, що відбуваються, ми в цілому охоплюємо цю різноманітність в її підсумковому вияві – поведженні системи. Функція функціонального підходу, що розглядається як безперервна серія взаємопов'язаних управлінських дій, які становлять основу організації процесу управління, полягає в тому, що, забезпечуючи високу продуктивність праці, він стимулював здобуття кар'єрного зросту, ускладнював процеси управління, збільшував споживання матеріальних ресурсів, покращував координацію робіт. У класичній функціональній ієрархії керівники прагнуть до збільшення чисельності своїх підлеглих та збільшення бюджету свого підрозділу, що призводить до зростання невиробничих витрат, зниження якості продукції.

До переваг функціонального підходу слід віднести ефективність роботи підрозділів; гарна взаємозамінність в підрозділах, що підвищує якість роботи і ефективність результатів; швидка реакція на зміни умов господарювання.

Ретельне дослідження переваг та недоліків вищевказаних методів дає змогу запропонувати у якості методичного підходу до оцінювання ефективності системи фінансової безпеки комплексне сумісне використання таких підходів: критеріального, процесно – орієнтованого та функціонального.

На нашу думку такий інтегрований методичний підхід дозволяє синтезувати єдину концептуальну модель аналітичного оцінювання рівня фінансової безпеки в системі економічної безпеки промислового підприємства.

Концептуальна модель аналітичного оцінювання рівня фінансової безпеки в системі економічної безпеки промислового підприємства (рис. 2).

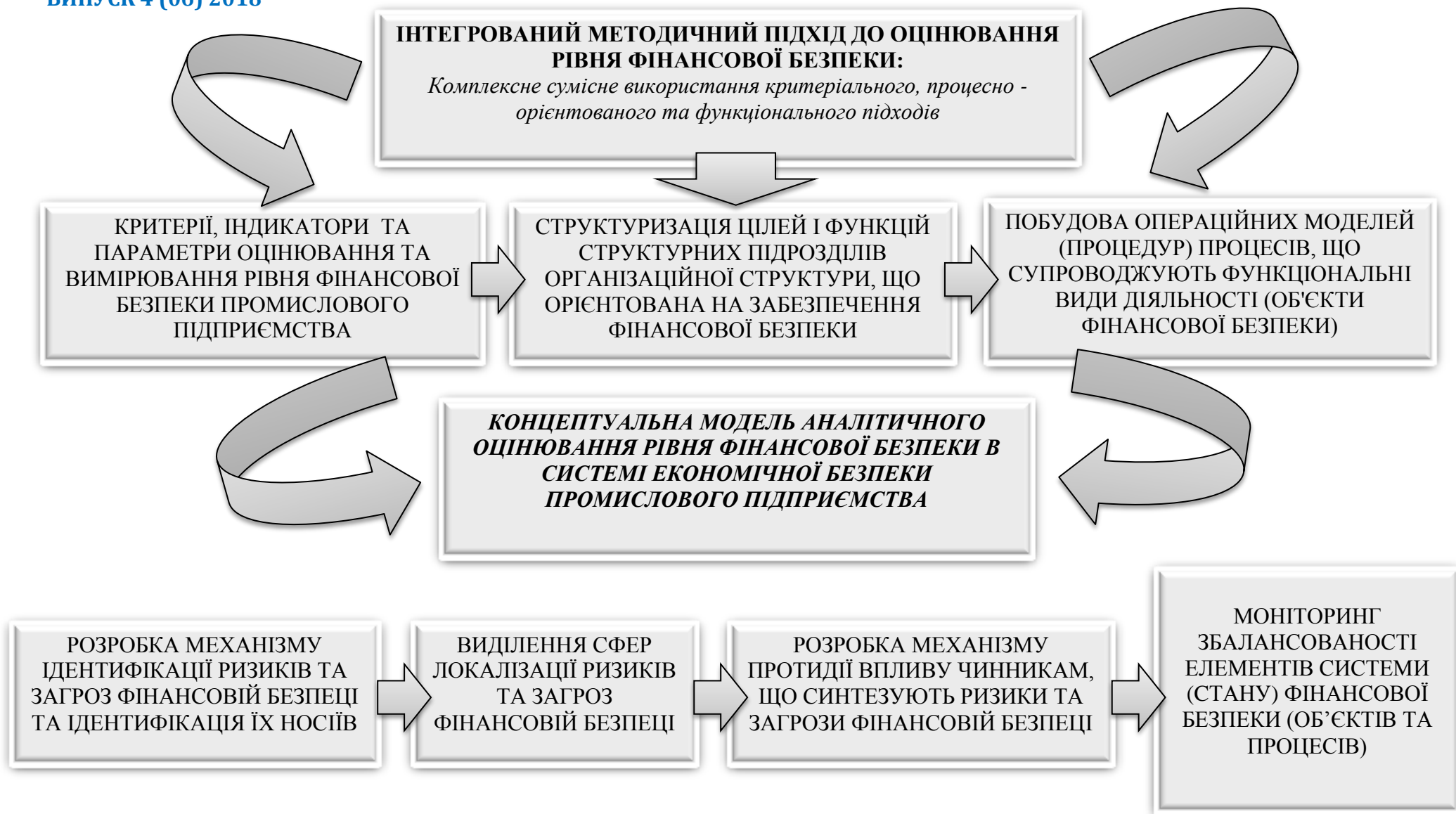

Рис. 2. Концептуальна модель аналітичного оцінювання рівня фінансової безпеки в системі економічної безпеки промислового підприємства

Оскільки фінансова безпека за своєю сутністю є системним об'єктом дослідження, то описати її можна тільки за допомогою сукупності критеріїв. Під критерієм (др.-грец. κριτήριον – властивість розрізнення, засіб судження,

здатність судження, спосіб виміру) зазвичай розуміють ознаку, правило прийняття рішення за результатами оцінки якої-небудь ознаки на відповідність висунутим вимогам. Оскільки стан фінансової безпеки для суб'єкта підприємництва – це цілий спектр станів, то такі критерії можуть змінюватись у певних межах і будуть відповідати стану безпеки. В таких умовах критерії сприймаються як індикатори, тобто кількісні характеристики стану фінансової діяльності, відібрані для характеристики стану фінансової безпеки підприємства [15, с. 176].

До системи оцінки рівня фінансової безпеки включають: сукупність послідовних взаємопов'язаних між собою блоків, етапів діяльності, систематизованих і пристосованих до цих завдань методик, методів, моделей,

що дають можливість виявити, оцінити і зменшити рівень господарського ризику до прийняттого рівня з мінімальними витратами корпоративних ресурсів [16, с. 78].

При цьому значна кількість дослідників пропонують досить широку варіацію груп показників, які характеризують рівень фінансової безпеки як у комплексі, виступаючи свого роду індикаторами рівня фінансової безпеки, так інтегровано, формуючи синтетичну характеристику рівня фінансової безпеки.

Так, наприклад, О. Г. Блажевич [17, с. 27] пропонує включити до сукупності показників, які використовуються при розрахунку інтегрального показника рівня фінансової безпеки наступні: показники майнового стану (коефіцієнт постійності активів, коефіцієнт зносу основних засобів, коефіцієнт мобільності активів); показники ліквідності (коефіцієнт поточної ліквідності, коефіцієнт швидкої ліквідності, коефіцієнт абсолютної ліквідності); показники

фінансової незалежності (коефіцієнт концентрації власного капіталу, коефіцієнт фінансової стійкості); показники ділової активності (оборотність коштів в розрахунках, оборотність запасів, оборотність кредиторської заборгованості у днях, оборотність власного капіталу, оборотність мобільних активів, оборотність сукупного капіталу); показники ефективності діяльності (рентабельність сукупного капіталу, рентабельність власного капіталу, рентабельність основних засобів, валова рентабельність реалізованої продукції, чиста рентабельність реалізованої продукції).

У зв'язку із тим, що фінансова безпека за своєю сутністю є системним об'єктом дослідження, то описати її можна тільки за допомогою сукупності критеріїв. Оскільки стан фінансової безпеки для суб'єкта підприємництва – це цілий спектр станів, то такі критерії можуть змінюватись у певних межах і будуть відповідати стану безпеки. Зазначимо також, що поняття критеріїв використовують найчастіше, коли ознака, властивість підлягають безпосередньому виміру, а поняття індикатора – тоді коли властивість, ознаку можна виміряти похідним чином або якісно. Під критеріями також розуміють певні нормативні показники, за якими оцінюють фінансовий стан об'єкта з погляду забезпечення його сталого розвитку.

Оптимальні значення індикаторів – це інтервал величин, у межах яких

створюються найсприятливіші умови для функціонування фінансів об'єкта.

Порогові значення індикаторів – це кількісні величини, порушення яких викликає несприятливі тенденції в фінансовій сфері та економіці країни загалом. Порогові значення індикаторів фінансової безпеки мають три рівні:

перший рівень характеризується небажаними відхиленнями значень фінансових індикаторів, що свідчить про необхідність прийняття певних рішень щодо їх усунення; другий рівень, або граничні значення індикаторів, порушення яких викликає загрозливі процеси у фінансовій

сфері і може свідчити про події (прийняття певних нормативних правових актів, управлінських рішень, зміни цін на сировину тощо), що спричинили це відхилення; третій рівень порогових значень індикаторів фінансової безпеки свідчить про настання незворотних явищ у фінансовій сфері об'єкта [18, с. 76].

Найбільш широкоживаними індикаторами рівня фінансової безпеки вважають: питому вагу дебіторської заборгованості у майні, коефіцієнт постійності активів, коефіцієнт автономії, коефіцієнт загальної ліквідності, коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості, оборотність власного капіталу, оборотність коштів, рентабельність сукупного капіталу, рентабельність власного капіталу, рентабельність реалізованої продукції. З декількох проаналізованих методичних підходів обрані індикатори зустрічаються не менш як чотири рази. Перелік індикаторів рівня фінансової безпеки може бути значно розширено, однак інформативна значущість окремих показників дублює одне одного. Виходячи зі твердження, що фінансова безпека це стан (обставини), за якого фінансам підприємства нічого не загрожує, слід зауважити, що будь-який стан має властивість змінюватись під впливом низки факторів, а отже, і стан фінансової безпеки, значною мірою, є явищем тимчасовим [19].

Висновки. Таким чином, згідно запропонованій концептуальній моделі, оцінювання рівня фінансової безпеки повинно ґрунтуватись на інтегрованому методичному підході, який являє собою сумісне використання критеріального, процесно – орієнтованого та функціонального підходів, що є актуальним саме для промислових підприємств, які мають достатньо розгалужені організаційні структури управління, складний набір функцій, процесів та об'єктів управління, які супроводжують господарську діяльність. Побудова системи моніторингу дозволить своєчасно ідентифікувати ознаки безпеки та запропонувати заходи з нейтралізації загроз. Загроза втрати фінансової безпеки

промислового підприємства – це реальні чи потенційні можливості прояву деструктивного впливу внутрішніх та зовнішніх факторів на безперервну, «нормальну» прибуткову діяльність та фінансовий розвиток підприємства, що у короткостроковій перспективі призводить до економічних втрат (збитків), які можуть бути несумісними з процесами продовження господарської діяльності. Тобто, запорукою прогресивного розвитку промислових підприємств та головною передумовою їх стабільної діяльності є розробка ефективної системи своєчасного оцінювання рівня фінансової безпеки, дослідження ризиків, вимірювання загроз та небезпек, а також формування стратегії та механізму управління фінансовою безпекою.

Список використаних джерел:

1. Михайленко В. М., Ареф'єва О. В. Формування організаційного потенціалу розвитку економічної безпеки підприємств : монографія. Львів : Українська акад. друк., 2010. 224 с.
2. Мартинюк В. П. Митна система та економічна безпека держави : теорія і методологія : монографія. Тернопіль : Астон, 2010. 256 с.
3. Жаліло Я. А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика. – Київ: НІСД. 2003. 224 с.
4. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення : монографія. Львів: Арал, 2008. 384 с.
5. Губський Б. В. Економічна безпека України : методологія виміру, стан і стратегія забезпечення. Київ: ДП Укрархбудінформ, 2001. 122 с.
6. Долженков О.Ф., Жуковська Ж. О., Головченко О. М. Особливості гарантування економічної безпеки підприємницької діяльності в ринкових умовах: монографія / За заг. ред. О. Ф. Долженкова. Одеса: ОЮІ ХНУВС, 2007. 208 с.
7. Економіка підприємства : [посібник з самостійного вивчення курсу] / Б. М.

Андрушків, П. С. Харів, Н. Б. Кирич., А. В. Гошинський. Тернопіль: ТІСІТ, 2007. 312 с.

8. Економічна безпека підприємства в конкурентному середовищі : монографія / М. П. Войнаренко, Т. Т. Дуда, В. В. Лук'янова, О. Ф. Яременко; за наук. ред. М. П. Войнаренка. Хмельницький: ХНУ, 2008. 382с.

9. Ілляшенко С. М. Економічний ризик : навч. посіб. 2-ге вид., доп., перероб. К. : Центр навчальної літератури, 2004. 220 с.

10. Мойсеєнко І.П., Марченко О.М. Управління фінансово – економічною безпекою підприємства. Львів, Львівський держ. ун-т внутрішніх справ, 2011. 380 с.

11. Васильців Т.Г. Фінансово – економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: монографія. Львів: Арал, 2012. 386 с.

12. Храпкина В. Анализ подходов и методов определения финансовой безопасности предприятия. *Економічний аналіз*. 2011. Вип. 8, ч. 2. С. 359-364.

13. Чорна О. М., Мацнева О. О. Концептуальні підходи до розвитку фінансів суб'єктів господарювання в Україні. *Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції*. 2011. № 3. С. 26-32.

14. Дідур К. М. Системний підхід до управління підприємством та персоналом підприємства. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1079>

15. Картузов Є. П. Визначення фінансової безпеки підприємства: поняття, зміст, значення і функціональні аспекти. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 8. С. 172-181.

16. Амосов О. Ю. Фінансова безпека підприємства в сучасних умовах: теоретичний аспект. *Проблеми економіки*. 2011. № 4. С. 76-80.

17. Блажевич О. Г. Финансовая безопасность предприятий: определение минимально необходимого уровня. *Науковий вісник: Фінанси. Банки. Інвестиції*. 2010. № 3. С. 25-31.

18. Кім Ю. Г. Проблеми управління фінансовою безпекою підприємства. *Вчені записки: зб. наук. праць*. 2008. № 18. Т. 4. С. 73-80.

19. Штангрет А. М. Управління економічною безпекою підприємств авіаційної галузі : монографія. Львів : Укр. акад. друкарства, 2011. 270 с.

REFERENCES:

1. Mykhajlenko, V. M. and Aref'yeva, O. V. (2010), Formuvannya orhanizacijnoho potencialu rozvytku ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstv : Monohrafiya [Formation of organizational potential of economic security development of enterprises: Monograph], Ukrayins'ka akademiya drukarstva, Lviv, Ukraine.

2. Martynyuk, V. P. (2010), Mytna systema ta ekonomichna bezpeka derzhavy : teoriya i metodolohiya : Monohrafiya [Customs system and economic security of the state: theory and methodology: Monograph], Aston, Ternopil, Ukraine.

3. Zhalilo, Ya. A. (2003), Ekonomichna stratehiya derzhavy: teoriya, metodolohiya, praktyka [Economic strategy of the state: theory, methodology, practice], NISD, Kyiv, Ukraine.

4. Vasyl'civ, T. H. (2008), Ekonomichna bezpeka pidpryyemnyctva Ukrayiny: stratehiya ta mexanizmy zmicnennya : Monohrafiya [Economic security of Ukrainian entrepreneurship: strategy and mechanisms for strengthening: Monograph], Aral, Lviv, Ukraine.

5. Hubs'kyj, B. V. (2001), Ekonomichna bezpeka Ukrayiny : metodolohiya vymiru, stan i stratehiya zabezpechennya [Economic security of Ukraine: measurement methodology, state and strategy of provision], DP Ukrarkhbudinform, Kyiv, Ukraine.

6. Dolzhenkov, O. F., Zhukovs'ka, Zh. O. and Holovchenko, O. M. (2007), Osoblyvosti harantuvannya ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemnyc'koyi diyal'nosti v rynkovyx umovax : Monohrafiya [Features of guaranteeing economic security of entrepreneurial activity in market conditions: Monograph], OYuI XNUVS, Odesa, Ukraine.

7. Andrushkiv, B. M., Xariv, P. S., Kyrych, N. B. and Hoshhyns'kyj, A. V. (2007), Ekonomika pidpryyemstva : posibnyk z

samostijnoho vyvchennya kursu [Economics of the enterprise: manual for independent study of the course], TISIT, Ternopil, Ukraine.

8. Vojnarenko, M. P., Duda, T. T., Luk'yanova V. V. and Yaremenko, O. F. (2008), *Ekonomichna bezpeka pidpryyemstva v konkurentnomu seredovysshi : Monohrafiya* [Economic security of the enterprise in a competitive environment: Monograph], KhNU, Khmelnytskyi, Ukraine.

9. Ilyashenko, S. M. (2004), *Ekonomichnyj ryzyk : navchal'nyj posibnyk. 2-he vydannya, dopovnene, pereroblene* [Economic Risk: Training Manual. 2nd edition, supplemented, reworked], Centr navchal'noyi literatury, Kyiv, Ukraine.

10. Mojseyenko, I.P. and Marchenko, O.M. (2011), *Upravlinnya finansovo – ekonomichnoyu bezpekoyu pidpryyemstva* [Management of financial and economic security of the enterprise], L'vivs'kyj derzhavnyj universytet vnutrishnix sprav, Lviv, Ukraine.

11. Vasyly'civ, T. H. (2012), *Finansovo – ekonomichna bezpeka pidpryyemstv Ukrayiny: stratehiya ta mexanizmy zabezpechennya: Monohrafiya* [Financial and economic security of Ukrainian enterprises: strategy and mechanisms of provision: Monograph], Aral, Lviv, Ukraine.

12. Hrapkina, V. (2011), [Analysis of approaches and methods for determining the financial security of an enterprise], *Ekonomichnyj analiz*, vol 8 part 2 (2011), pp. 359-364.

13. Chorna, O. M. and Macneva, O. O. (2001), [Conceptual approaches to the development of finances of business entities in Ukraine], *Naukovyj visnyk: finansy, banky, investyciyi*, vol 3 (2011), pp. 26-32.

14. "System approach to enterprise and enterprise management", available at <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1079> (Accessed 16 December 2018).

15. Kartuzov, Ye. P. (2012), [Definition of financial security of an enterprise: concept, content, meaning and functional aspects], *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol 8 (2012), pp. 172-181.

16. Amosov, O. Yu. (2011), [Financial security of the enterprise in modern conditions: theoretical aspect], *Problemy ekonomiky*, vol 4 (2011), pp. 76-80.

17. Blazhevych, O. H. (2010), [Financial security of enterprises: determination of the minimum required level], *Naukovyj visnyk: Finansy. Banky. Investyciyi*, vol 3 (2010), pp. 25-31.

18. Kim, Yu. H. (2008), [Problems of financial security management of the enterprise], *Vcheni zapysky: zbirnyk naukovyx prac*, vol 18 (2008), pp. 73-80.

19. Shtanhret, A. M. (2011), *Upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu pidpryyemstv aviacijnoyi haluzi : Monohrafiya* [Management of economic safety of enterprises in the aviation industry: Monograph], *Ukrayins'ka akademiya drukarstva*, Lviv, Ukraine.